

Hemşirelikte Paradigmaların Önemi

Importance of Paradigms in Nursing

HEDİYE ARSLAN ÖZKAN*
FUNDA AKDURAN**

Geliş Tarihi: 30.03.2013, Kabul Tarihi: 24.07.2014

ÖZET

Paradigma, Fransızca "paradigme" kelimesinden gelir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde "değerler dizisi" olarak tanımlanmıştır. Bir başka ifade ile paradigma, bireyin iç ve dış dünyasını algılayıp yorumlamasında etkili olan tüm faktörleri kapsar. Hemşirelik uygulamalarının tanımları ve kavramları değişmesine karşın, hemşirelik bilim ve kuramlarını destekleyen paradigmanın değişmediği görülmektedir. Hemşirelik bilim ve sanatı, en önemli paradigmlar olarak kabul edilen sağlıklı insan, hümanist felsefe, etkin iletişim ve bilimsel bakım gibi kavramlarla yönlendirilmektedir. Hemşireliğin uygun paradigmlar ile değişime uğrayıp/uğratılıp profesyonel boyutlara taşınabilmesinde geçmişten ilham almak gerektiği kadar yeni yüzyılın sağlık sistemini iyi değerlendirmek ve bilinçli olmak çok önemlidir.

Hemşirelik eğitimi, bilgi yüklü tıbbi modelden kurtarmak bir paradigma değişimi gerektirir. Paradigma, kavramsal model, kuram, hemşirelik gözlemleri ve her düzeyde hemşirelik felsefesini etkilemektedir. Hemşirelik teorileri, evrensel disiplin, bilimsel bilgi oluşturma yöntemleri geliştirme, eleştirel bakış, etik bilinci ve klinik karar verme gibi paradigmlar oluşturmaktadır. Hemşirelik, felsefe, eğitim, sosyal bilimler ve diğer alanlarda klasik/ çağdaş bilimsel kaynakları eleştirel yorum ve bilgi birikimi ile desteklemeli, ayrıca pratiğe dayalı bilgi üretimini bir paradigma önercek şekilde uygulamalıdır.

Önerilen paradigma, hemşirelik eğitiminde değişen ve öğrencilerin artan ihtiyaçlarına yanıt vermeli, kanıtlanmış bir eğitim ortamı sunmalı ve toplum beklentilerine yanıt verebilmelidir.

Anahtar kelimeler: Hemşirelik; paradigma; eğitim; hemşirelik bilim ve sanatı; bakım.

Paradigma, Fransızca paradigme kelimesinden gelir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde anlam karşılığı "Değerler dizisi" olarak tanımlanmıştır.^[1] Bilim anlayışı olarak ifade edilebilen paradigma, bilimin ne olması gerektiği ve bilimsel bilgiye nasıl ulaşılabileceğini gösteren bir yol haritasıdır ve bir dizi varlık felsefesi (ontolojik), bilgi felsefesi (epistemolojik) ve yöntem bilimi (metodolojik)'ne dayanır. Felsefe ve bilim tarihçisi Thomas Kuhn'a göre ise paradigma; doğayı sorgulayarak, doğada bir ilişkiler bütünü elde etmek için gerekli tüm inançları, kuralları, değerleri, kuramsal veya deneysel araçları da kapsayan kabul görmüş bir modeldir.^[2]

Eğitimci ve yazar Ulaş Bıçakçı, "Paradigma ve Yaşam Kalitesi"

* H Arslan Özkan, Prof. Dr.
İstanbul Bilim Üniversitesi
Florence Nightingale Hastanesi Hemşirelik Yüksekokulu
Yazışma Adresi / Address for Correspondence:
İstanbul Bilim Üniversitesi Florence Nightingale Hastanesi Hemşirelik
Yüksekokulu Esentepe, Şişli / İstanbul
Tel.: 0 212 275 75 82
e-posta: hedarslan@gmail.com

ABSTRACT

The word "paradigm" originates from the French and according to the Turkish Language Institution dictionary means "a system of values". In other words, a paradigm contains all factors that affect an individual's perception and interpretation of the inner and outer worlds. Although the definition and concepts of nursing have changed, the paradigm that supports learning and theory of nursing remains the same. The art and science of nursing are influenced by concepts like philosophy, health, illness, communication and patient care. It is essential to be conscious in shifting the profession of nursing to advanced levels by appropriate paradigms. A paradigm shift is necessary in order to free nursing education from medical knowledge-loaded modal. Paradigm conceptually affects the model, theory and philosophy of nursing and nursing prospects at all levels. The theory of nursing comprises paradigms such as universal discipline and provides methods of gathering information which attempt to bring possible solutions to the problems. Nursing should be practiced in such a way that it supports the traditional/modern scientific sources in philosophy, education, social sciences and other disciplines with its knowledge and critical eye. It should also use its knowledge of practice in order to suggest a paradigm. The suggested paradigm should meet the needs of a growing number of different students, offer a proven education atmosphere and meet the expectations.

Key words: Nursing; paradigm; education; nursing science and art; care.

isimli kitabında "paradigma nedir?" sorusunu şu ifadeyle cevaplamıştır: "Paradigma, bireyin iç ve dış dünyasını yorumlama, algılama ve bilme süreçleriyle ilgili tüm etkenlerin yarattığı örgütlü ve dinamik düşünsel sistem, düzenektir. Edindiğimiz paradigmlar bizim yaşam biçimimizi oluşturmaktadır. Paradigmlarımızın etkin ve kaliteli olması da bizim yaşam kalitemizin yüksek olmasını sağlamaktadır".^[3] Doğan Cüceloğlu paradigmayı bir "algı düzenegi" olarak kitabında şöyle açıklamaktadır: "Paradigma, bireyin iç ve dış dünyasını algılayıp yorumlamasında etkili olan tüm faktörleri kapsar. Algılama, yorumlama ve bilme süreçleriyle ilgili tüm etkenlerin yarattığı örgütlü ve dinamik düşünsel sisteme algı düzenegi ya da paradigma adı verilir." Algı düzenegi, kişinin

** F Akduran, Öğr. Gör.
Sakarya Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu
İç Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı

olaylar karşısında ortaya koyduğu etki tepki meselesidir. Günlük hayatımızda bir olay karşısında kişilerin verdiği tepkiler farklı olabilmektedir. Paradigmalar, çevremizi algılama, yorumlama ve verilen değere göre davranma konusundaki temel yapı taşlarını oluşturmaktadır.^[4]

Paradigmalar bireysel davranışlara yön verdiği oranda mesleki ve toplumsal olayları da etkilemekte, mesleklerin toplumsal imajını/katkısını ve dünyadaki aynı meslek gruplarının tavırlarını yansıtmaktadır. Hemşirelik, başlangıcından bugüne kadar kutsallık ve fedakarlık (altruistic) paradigmalarını geride bırakarak bunların yerine bilimsel kanıtlara dayalı uygulama ve çalışma koşullarıyla ilgili yasal hakların elde edilmesi ile ilgili paradigmalar oluşturma yönünde oldukça yoğun çabalar harcamıştır.

Pekçok sağlık mesleğinin başlangıç aşamasında oldukça hâkim olan kutsama-fedakarlık paradigmaları 20. yüzyılda hızla değişmiştir. Hastaneye gelen bireylerin müşteri olarak görülmesi ve sağlığın en önemli ekonomik kazanç kapısı olarak kabul edilmesi yanında hemşirelik, bireyi fiziksel, sosyal, ruhsal ve entelektüel tüm yönleriyle bütün bir varlık olarak ele alan felsefi paradigmalarına sadık kalmayı benimseyerek ticarileştirilmiş bir sağlık bakımının uzağında durmak istemiştir.^[5]

Bu makalede, günümüzde her alanda sıkça söz edilen ve önem kazanmış olan paradigma kavramından, diğer mesleklerde olduğu gibi, uygulamalı bir sağlık mesleği olan hemşireliğin bilimsel bilgi üretimi ve uygulamalarında nasıl yararlandığı ile bu kavramın geçmişten bugüne değişim gösterdiği özellikleri üzerinde durulacaktır.

Paradigmaların En Önemli Özellikleri

Meslekleri yönlendiren paradigmalar, mesleğin eğitimi, felsefesi, meslek ahlakı ve etik ilkeler, mesleğin bilimsel boyutu, mesleğe karşı toplumsal ve ekonomik gereksinim olarak değerlendirilebilir. Hemşirelik mesleğine yön veren paradigmalar incelendiğinde; özellikle mesleğin doğuşu ve toplumsal kabullenme dönemlerinde, savaşlar, dinler ve kadının toplumdaki yeri önem kazanmış, daha sonraki dönemlerinde ise felsefi akımlar, ahlakı ve etik değerler, bilimsel çalışmalar ve erkeklerin mesleğe katılımı etkili olmuştur.^[2,5]

Bilim Felsefesinde Paradigma Kavramı

Paradigma kavramı ilk kez 1922-1996 yılları arasında yaşamış olan Amerikalı felsefeci ve bilim insanı olan Thomas Kuhn'un "Bilimsel Devrimlerin Yapısı" (1962) adlı yapıtında ortaya konulmuştur. Bu eser içerisinde Kuhn'a ait yirmiden fazla paradigma tanımı yapılırsa da basit bir dil ile paradigma; uzun deneyimlerini ve kanıtlarını içerisinde barındıran, kabul görüp hakim bir hal alacak düşüncenin-modelin zaman içerisinde var olan ilk örneğidir. Kuhn'a göre bilim, belirli bir grup bilim insanının aralarında uzlaşarak ortaya koydukları ürünlerdir. Böylece bilim bir süre sonra mutlak gerçeği değil, o bilim topluluğunun gerçeklerini üretir hale gelir. Kuhn, bilimde yaşanan ö-

nemli gelişmelerin, mevcut paradigmaların çeşitli konularda yetersiz kalmaya başlamasıyla gerçekleştiğini söylemiştir. Ortaya çıkan çözümsüzlükler Kuhn'un tabiriyle önce anomaliye, daha sonra bunalıma, en sonunda da Paradigma Devrimi'ne yol açmaktadır. Yeni bir paradigma, mevcut problemleri çözmede diğer paradigmalardan daha başarılı olduğu zaman güçlenir. Kuhn, bilim insanlarının bir paradigmayı kabul etmesinin zorunlu olduğunu söyler. Çünkü tüm deneyler, çeşitli varsayımlar gerektirir ve bunlardan hangilerinin kullanılabilir olduğunu paradigma belirler. Paradigma terim olarak Kuhn'un kullanmasından önce Herodotos, Platon, Aristoteles tarafından da kullanılmıştır. Ancak bilinen kesin anlamını ve bilim felsefesindeki tartışmasız konumunu Kuhn sağlamıştır.^[2,6,7]

Eğitimde Yeni Paradigmalar

Yirminci yüzyılın ortalarında başlayan, fakat özellikle son çeyreğinde yoğunlaşan ve hala devam eden paradigmatik değişimler, eğitim sistemini değiştirmeye zorlamaktadır ve zorlamaya da devam edecektir. Bilgi toplumunda egemen olan "üretim paradigması" bilgi tabanını değiştirdiği gibi, eğitimi insanın tanımını, öğrenme ve öğretmeye ilişkin anlayışları da etkilemiştir.^[8]

Bilim ve üniversite bağlamında paradigma kullanımı ve değişimi çok köklüdür. Paradigmaların en çok etkilediği ülkeler bilimde dünyaya liderlik eden ülkelerdir. Dünyada ve ülkemizde yeni paradigmalar geliştirilmiş ve üniversitelerde akreditasyon uygulamaları önem kazanmıştır, değişen paradigmaların yaygınlaşması için üniversite yönetimlerinin sorumluluk üstlenmesine gereksinim vardır.^[9]

Hemşirelik eğitiminde de yeni paradigmalar oluşmaktadır. Hemşirelik eğitimi şekillendiren en önemli güç bilim ve teknolojidir; bu güçlerin desteğiyle yaşanan çok hızlı değişimlerle baş edebilmek için hemşirelik eğitimi, felsefeyle başlayan bir değişim yaşayarak, bilimselliğe, kanıt temelli araştırmalara, etik ilkelere daha sıkı sarılma sorumluluğuyla güçlendirilmelidir. Hemşireliğin ve hemşirelik eğitiminin gelişmesi için bilimsel bir zeminde yapılan üretimlerin ve paradigmaların önemi vazgeçilmezdir. Tüm gelişmeler ve değişimler ışığında günümüzde hemşirelik adına kullanılacak öne çıkan paradigmalar olarak profesyonellik, entegrasyon, yenilikçi eğitim ve uygulamalar kabul görmektedir.^[5,10,11]

Hemşirelik ve Paradigma

Bilim olarak algılandığında hemşirelik, rasyonel pozitivizmin geleneksel, bilimsel paradigma perspektifinde gelişmiştir. Hemşirelik uygulamalarının tanımları ve kavramları değişmesine karşın, hemşirelik bilim ve kuramlarını destekleyen paradigmanın değişmediği görülmektedir.^[12] Hemşirelik, genel sağlık politikası içinde yeni bir paradigmaya hizmet edecek şekilde bakımda etik ilkeleri uygulamak zorundadır. Hemşireler bakımın öncelikli hedef olduğunu savunma konusunda uygun ve yerinde kararlar verdiklerinde, sağlık sisteminde diğer profesyonellerle eşit haklara sahip ve bakım alanında yetkin olurlar.^[13]

Hemşirelik kuramcısı Dorothea Orem, insan ve çevre arasında karşılıklı etkileşim olduğunu savunmaktadır. İnsanın eşsiz bir üniter varlık olduğunu, asla çevresinden ayrı düşünülemediğini ifade etmiştir. Kuramında, hemşireliğin paradigmasını insan oluşturmuş, sağlık, çevre ve hemşirelik kavramlarının tanımlarını da bu görüş doğrultusunda yapmıştır.^[14] Hemşire Profesör Platin^[15] ise insanın ve insanda var olan gücün, hemşirelik bakımını ve sağlığı geliştirmede en önemli faktörlerden olduğunu, paradigmanın bilim için çok önemli olduğunu, hemşireliğin gelişmesinde bilim üreten insan sayısının ve paradigmalardan vazgeçilmez olduğunu vurgulamıştır. Hemşireliğin uygun paradigmalardan değişime uğrayıp/uğratılıp profesyonel boyutlara taşınabilmesinde bilinçli olmanın önemli olduğunu belirtmiştir. Hemşire Profesör Kocaman,^[16] 2008 yılında bu konuyu “hemşirelik eğitimi, bilgi yüklü tıbbi modelden kurtarmak bir paradigma değişimi gerektirir” şeklinde ifade etmiştir. “Bakım merkezli bir sağlık sisteminde, hastalık değil “hasta merkezli” bir sağlık sistemine dönüşüm, günümüzde geçerli olan, sosyal ve teknolojik ortamı biçimlendiren, birbiriyle bağlantılı birçok paradigma değişiminden sadece birisidir. Sadece tedavi etme amacından sağlığa ve “hasta” olmaktan “iyi olma” haline geçiş ise şöyle açıklanabilir; günümüz tıbbında, anahtar kelimeler *iyi olmak, korunmak, ayaktan tedavi, teşhis ve bakım hizmetleridir*. Modern tıp, sadece hastalığı iyileştirmek yerine, “iyi/sağlıklı olma” kavramına doğru değişim göstermektedir. Bu yeni paradigma hastane mimarilerini de büyük ölçüde etkileyecektir. “Hasta” olmaktan “iyi olma” haline geçiş dünyadaki sağlık politikalarının koruyucu sağlık bakımı kavramına doğru yöneldiğini vurgulamaktadır.^[17] Yapılan bir çalışmada, uzaktan eğitimle “disiplinler arası hemşirelik eğitimi” yeni bir paradigma olarak belirtilmiş; hemşirelik eğitiminde öğrenci-öğretme-öğrenme sürecini geliştirmek adına olumlu bir yol izlenmiş ve bu uygulama kabul görmüş, yüz güldürücü sonuçları uzaktan eğitim kullanılarak paylaşılmıştır.^[18]

Paradigma, kavramsal model, kuram ve hemşirelik gözlemleri ve hemşirelik felsefesini etkilemektedir. Hemşirelik felsefesini bir binaya benzettiğimizde binanın temelini hemşireliği etkileyen paradigma oluşturur, dış duvarları kavramsal modeller temsil eder, iç duvarlar teorileri simgeler, beton ise hemşirelik bilgisi ile soyut teoriyi bağlar, son olarak hemşirelik gözlem ve uygulamaları ile de bütünlük sağlar. Paradigma oluşturulmada, düşünme biçimimiz ve deneyimlerimiz bize yardımcı olur. Hemşirelik teorilerini, evrensel bilimsel görüşler ışığında yorumlayarak, bilgi oluşturma yöntemleri sağlamak ve sorunlara çözüm önerileri getirme girişimleri aracılığıyla paradigmalardan geliştirilebilmektedir.^[19] Paradigmalardan, özellikle günümüzde tüm dünyada küreselleşme ve hızlı iletişim olanaklarının da katkılarıyla sağlık, eğitim, siyaset, ekonomi, hukuk gibi farklı disiplinlerdeki araştırmacılar tarafından paylaşılabilir ve birbirini etkileyebilmektedir.

Sonuç

Uygulama alanında çalışan hemşireler, bilimsel bilgi birikiminin

ve kanıtların farkına varmalı, klinik alandaki eksiklikleri ve problemleri araştırmacılarla tartışabilmeli, uygulamadaki sorunların çözümüne yön verecek işbirliği araştırmalarına (profesyonellik paradigması) katılmalıdır. Hemşire araştırmacı ve akademisyenler, hemşirelik disiplininin kuramsal ihtiyaçlarını dikkate almalı, araştırmaların yararları ve sınırlılıkları hakkında ortaya çıkan sorunları tartışmalı, felsefe, eğitim, sosyal bilimler gibi uzmanlık alanlarındaki pratiğe dayalı bilgi üretimini hemşirelik alanında kullanarak yeni paradigmalardan (profesyonellik ve entegrasyon paradigması) geliştirmelidir. Hemşire eğitimciler, eğitimci merkezli müfredat tasarımlarını yeniden düşünmeye ve öğrenci merkezli öğrenme üzerine daha güçlü odaklanmaya yönelik ideolojileri benimsemelidirler. Paradigma, hemşirelik eğitiminde değişen ve öğrencilerin artan gereksinimlerine yanıt vermeli, eğitim, eleştirel düşünme, analiz etme ve problem çözme becerilerini ve aktif öğrenmeyi (yenilikçi eğitim paradigması) teşvik etmelidir.

KAYNAKLAR

1. Türk Dil Kurumu. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51388852c48504.24374642 (Erişim tarihi: 16.02.2013).
2. Kuhn Thomas S. Bilimsel devrimlerin yapısı. Çeviri: NKuyuş. İstanbul: Alan Yayıncılık; 1995. s.10,17.
3. Bıçakçı U. Paradigma ve yaşam kalitesi. İstanbul: Sistem Yayıncılık; 2006; 1-2.
4. Cüceloğlu D. İyi düşün doğru karar ver. İstanbul: Sistem Yayıncılık; 1995.
5. Arslan H. 21.yy hemşirelik eğitiminde değişim felsefesi. İçinde: H Arslan, AŞ Ecevit, Ü Karabacak, F Engin, N Orak, editör. I. Uluslararası ve VIII. Ulusal Hemşirelik Kongre Kitabı. İstanbul: Ülker Yayınevi; 2001. s. 8-14.
6. Masterman M, Lakatos İ, Musgrave A. Paradigmanın doğası, bilginin gelişimi ve bilginin gelişimiyle ilgili teorilerin eleştirisi. Çeviri: H Arslan. İstanbul: Paradigma Yayınevi; 1992. s.70-110.
7. Eckberg LD, Hill L. The paradigm concept and sociology: A critical review. *American Sociological Review* 1979; 44 (6):925-937.
8. Özden Y. Eğitimde yeni değerler. 6. baskı. Ankara: Öncü Basımevi; 2005; s.13-29.
9. Şimşek H, Adıgüzel T. Yükseköğretimde yeni bir üniversite paradigmasına doğru. *Eğitim ve Bilim* 2012; 37(166):250-261.
10. Arslan H. Yeni bir hemşirelik tanımına ne dersiniz? *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi* 2009; 2(1):94.
11. Şahin ON. Fark yaratmak için güçlendirme. Çağdaş hemşirelikte etik. 3. baskı. İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi 2013; s.463-493.
12. Kara M, Babadağ M. Kanıt dayalı hemşirelik. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 2003; 6 (3):96-104.
13. Öz F. Bağlılık ve hemşirelik. *Kriz Dergisi* 1998; 6(1):67-73.
14. Fawcett J. Contemporary nursing knowledge: analysis and evaluation of conceptual models of nursing. 2th ed. USA: FA Davis Comp.; 2005. p.223-319.
15. Platin N. Hemşireliğin kuramsal öğeleri dersi öğrenci geribildirimleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi* 2010; 3(2):89-95.
16. Kocaman G. Entegrasyon. VI. Ulusal Hemşirelik Eğitimi Kongresi Sunumu 2008. http://www.slidefinder.net/e/entegrasyon_g%C3%BClseren_kocaman_dokuz_eyl%C3%BCl/10_gulseren_kocaman/22059435 (Erişim tarihi: 23.07.2014).
17. Ergenoğlu AS, Aytuğ A. Sağlık kurumlarında değişen paradigmalardan iyileştiren hastane kavramının mimari tasarım açısından irdelemesi. *YTÜ Mim Fak E-Dergisi* 2007; 2(1):44-63.
18. Martins CYT, RibeiroCR, Prado C. Transdisciplinaridade na educação à distância: um novo paradigma no ensino de enfermagem. *Revista Brasileira de Enfermagem, Brasília* 2011; 64(4):779-82.
19. Duff E. Relating the nursing paradigm to practice: a teaching strategy. *IJNES* 2011; 8(1). doi:10.2202/1548-923X.2076.